

MAROSVÁSÁRHELY ÉS VÁRTEPLOMA

szerkesztette:

MEDVIGY ENDRE

Budapest 1990.

0518-2000

CS. SZABÓ LÁSZLÓ:

ERDÉLYBEN

(részlet)

A Teleki könyvtárról Kazinczy Erdélyi leveleiben olvastam először. Azóta vágytam Vásárhelyre. Később Kosztolányi mesélt róla, széttárt karokkal, mint-ha egyik versét mondaná.

A téka fehérre meszelt, emeletes csarnok, közepén a karzatról az alapító arcképe függ. Negyvenezer kötetes, megkövült gyűjtemény, mivel a gyűjtés az alapító halálával megszakadt. Ez is magános erőfeszítés volt, mint a legtöbb erdélyi hőstett. Gulyás Károly, ennek a könyvtárnak nem is őre, hanem valóságos Szent Pétere, lesiet az emeletről. Úgy beszél az alapítóról, mint a gazdájáról, az ember azt hinné, hogy éppen csak fölutazott Pestre.

Egyszer meg kellene írni egy gyűjtés regényét. Sajnálom, hogy Léo Larguier, a kedves francia kismester s aprógyűjtő sohase gondolt erre. A könyv tudja, hogy nemes vad, országokon át csalja az üldözőt. Teleki Sámuel bűvészkéző vadász volt s a jelek szerint a szerencse tündéréivel szövetkezett. Dühöng a francia forradalom. És ugyan mit kutatnak a kopói a tűzvészben? Bajbajutott rokont, koronaékszereket, diplomáciai iratokat? A kopók egy ottomán történelem után szaglásznek. II. József föloszlatja a zárdákat, Teleki emberei a helyszínre sietnek. Nem mint ellenőrzők, hanem mint vevők. Telekit a föloszlatásból csak az érdekli, hogy teljes legyen az egyházatyák sorozata. Valahol Bazelben vagy Utrechtben veszi az első könyvet. Visszafelé már ládákkal kel át a Rajnán. A hivatal később Bécsbe szólítja. Egy rézmetszet tágas könyvtárszobában ábrázolja, a falakat könyvek bélelik. Itt születik a gondolata, hogy könyvtárt alapít Marosvásárhelyen. Járnak a szekerek Bécsből Erdélybe, a kancellár két államügy közt a magyarázatos jegyzéket szerkeszti. Egy négykötetes könyvtárkatalógus a főműve! Nem volnék erdélyi ember, ha nem irigyelném érte. Megelőzött kedvenc öregkori tervemben. Mire a kincs után mehetett volna, meglepte a tehetetlen vénség. Sohase látta a művét.

A régi emberek olyan vastag falból épültek, mint a régi házak. Többet bírtak. Teleki Sámuel erdélyi kancellár volt, tehát az akkori viszonyok közt is elfoglalt ember. Ekkora méltóság az ifjúkori tudós álmok legjobb temetője. De a kancellár a Szent István-rend nagykeresztjével is félig vándordíák marad, leveleiben

folytatja a fiatalkori tanulmányutát, Bernoullivel tovább levelez geometriáról, összehasonlítja a klasszikusok különböző kiadásait, följegyzi az eltéréseket, este szegény erdélyi diákok állítanak be hozzá, együtt olvassák a latinokat. Boldog idő, amikor az államférfiak nem érték be éjjelenként húsz-harminc oldal altató detektívregénnyel! A világ azóta romlott el, amióta minden idejüket föláldozzák a közügynek. Több Horatius s kevesebb buzgalom jobb volna.

A könyvtáros látta a késői vetélytársat is: Apponyi Sándort, ámuldozva és irigykedve, hogy a kancellár fatengelyen olyan kincsekhez jutott, amiket ő nemzetközi távirattal és telefonnal sem ért el. És jött a többi: Gárdonyi pipázott, Móra mesélgetett, Kosztolányi parázsló ajakkal lobogott: „ezek bútorok, az enyéme csak könyvek!” Mindenki a maga erkölce szerint.

Kinyitom az egyik földszinti ablakot. A dáiák még csöpögnek. Csöpög a közeli almafa is. Az ég már tisztul, vörös fény hull a kertre. Igazi erdélyi kert, sötét és piros. Az almák közt a levelek is kipirulnak, a kert ég, rázza magáról az esőt. Eszembe jut a balatoni est, a térkép, a lámpafény, a látomás. Igen, hazatértek az almafák.

Besötétedik, mire a kollégiumba érek. Itt van a Bolyai-múzeum. A vizzálykodó apa és fiú összeköltözött a temetőben s a halhatatlanságban. Egy bernakulumban megmutatják a két koponyát, a Farkasé sértetlen, a Jánoséból csak töredék maradt. Romlandóbb test volt, de nagyobb géniusz. (A kettő közt talán van is valmami összefüggés.) Farkas elégette a verseit, csak a hamu maradt meg. Bevallom, hogy nem szeretem a kiadatlan szerzőket. Az én eszményem Párizs-Pápai, aki művét a jóleső lustaságon s a pártfogók és kiadók fukarságán keresztülhajtva megtermi nehéz gyümölcsét. De kísérőm, Kováts Benedek föllapoz egy kiadatlan kéziratot s kedves megszegyenítésül olvassa:

„Most fájdalom! a dolog ott áll: hogy a Magyar ellen az Oláh, Szász, Rác, Horvát, tán az összes Osztrák Hadsereg, s Birodalom minden más része ellenszenvű; kívül pedig az Orosz, Porosz a még csak képzeleti vagy imaginarium Német Birodalom, legalább némely más tetemes részei, a tetőtől talpig kalmár érzelmű, balgatagul rövidlátólag kenyérféltő, irigy s az eget is csak aljas vastag anyagi érdekből vizsgáló lelketlen kő vagy faszobor szellemű, fagyásmérő, büszke Angol, sőt minden szabadságszeretetet s pártolás mellett még a részszerént vagy némileg rokonszármazású és nyelvért román érzelmű, inkább az Oláh, mint a Magyarhoz szító, s azért inkább egy Román-Dák vagy Dák-Román Ország felállítását, mint Magyarország megszilárdítását pártoló Frank is, végre az ellenük némi s bármi föltétek alatt is ígért hadisegítségért, tán még az Olasz is s az ellenszenvű Török is rendre inkább ellenségnek, mint pártfogónak nézhetendő, úgy: hogy a mintegy hét milliányi Magyar a Európát lakó mintegy kétszáznegyven millió ember közt csaknem elhagyatva, önmagára támaszkodhatik, s Isten után jó észbe és szerényebb módba vetheti megmaradása reményét.” Hát igen. Egész jó író ez a nyugalmazott mérnök-kapitány.

A kollégium könyvtárában még megvan a zászló, amely alatt az elűzött sárospataki iskola Gyulafehérváron át Vásárhelyre bujdosott. „Bújt az üldözött, s felé kard nyúl barlangjába, szertenézett s nem lelé honját a hazában.” Ez a félelmes rímpár egy darab magyar iskolatörténet is. Itt vannak a bujdosó könyvek is, Pósházi professzor könyvtára vagy legalábbis, ami megmaradt belőle. A kollégiumi könyvtárt koldus tanárok, s koldus diákok gyűjtötték, néha a mindennapi falat árán. Megérte, Örülj Erdély, mosolyogj a pöröly alatt! Megtartott téged az Iskola s a Könyv.

Cs. Szabó László: Erdélyben. Nyugat Kiadó, Budapest, 1940., 106—110. oldal